

Banderovci v Československu v roce 1946

V roce 1946 se chování UPA a OUN ve vztahu k Československu nijak výrazně nezměnilo. Bojová situace v jihovýchodním Polsku umožňovala banderovcům pokračovat v občasných propagandistických aktivitách i v Československu. V Polsku panovala stále ještě nepřehledná situace blížící se k občanské válce mezi nekomunistickými podzemními organizacemi (WIN, NSZ a dokonce i AK)³⁰⁸ a Moskvou de facto instalovanými a přímo podporovanými polskými komunisty.³⁰⁹

Tyto polské podzemní organizace byly po válce komunistickou propagandou často označovány nejen za polské nacionalisty, ale dokonce za fašisty, což je další z paradoxů. Pokud bychom na takovou matoucí hru pojmu přistoupili, logicky by z toho vycházelo, že se tedy jednalo o fašisty, kteří bojovali proti nacistům i Moskvě – fašisté proti nacistům. To působí poněkud nesmyslně. Obdobný paradox se objevuje u banderovců, i když zde v menší intenzitě kvůli počáteční fázi války, kdy Ukrajinci na Němce ve svých plánech ještě spoléhali. Situace od roku 1943 je však z tohoto pohledu velmi podobná jako u polských organizací.

To, jak složitá panovala v Polsku v té době situace, se dá dobře ilustrovat na některých konkrétních případech. Např. Józef Kuraś alias Ogień

308 Zkratka WIN byla odvozena od pojmenování *Wolność i Niepodległość* – Svoboda a nezávislost. Zkratka NSZ vychází z názvu *Narodowe Siły Zbrojne* – Národní ozbrojené síly. Zkratka AK vychází z názvu *Armia Krajowa* – Zemská armáda.

309 MOTYKA, Grzegorz: *Na Białych Polaków oblawa...*, s. 188–195.

v květnu 1945 vytvořil partyzánský oddíl *Błyskawica* na polsko-slovenském pomezí (Orava) a jeho hlavním heslem bylo „Polsko bez komunistů“. Na začátku roku 1946 měl k dispozici už více než 500 dobře vyzbrojených osob a k tomu síť informátorů. Tato skupina nebojovala jen proti komunistům, ale také proti polským Židům, dokonce v několika případech pronásledovala i Slováky. Zlikvidována byla až v únoru 1947. Bezpečnostní situaci na východním Slovensku tak rozhodně v tomto čase neohrožovaly jen pohyby UPA.³¹⁰

Určitá část polské společnosti dodnes hledá odpověď na otázku, jestli byl Józef Kuraś alias Ogień hrdina polského protikomunistického odboje nebo jen bandita a vrah. Paradoxní tedy je, že si kladou stejnou otázku jako Ukrajinci u řady členů UPA a OUN.³¹¹

Tlak na ukrajinské nacionalisty se sice zvyšoval, přesto jim tato situace umožňovala dále organizovaně bojovat. Ve svém odporu si UPA v některých momentech vedla tak úspěšně, že oddíl polské armády byl v březnu 1946 v oblasti Medzilaborců nucen ustoupit až za hranici s Československem. Ministerstvo národní obrany následně reagovalo opatřením, že s polským vládním vojskem má být zacházeno jako se spojencem a že proti banderovcům má být zakročeno všemi dostupnými prostředky dle dříve vydaných rozkazů.³¹² Dopad vnitřní polské politické situace na Československo v roce 1946 byl tedy podobný jako v roce 1945, situace se dramaticky změnila až s rokem 1947.

Zdaleka nejdůležitější událostí celého roku 1946 byly volby, konané 26. května 1946, do kterých pohyby banderovců svojí antikomunistickou propagandou nějakým způsobem nepochybně zasáhly.³¹³ Ať už více či méně výrazně nebo úspěšně. Banderovci sami hlásali, že jejich cílem v těchto výpadech bylo sdělit lidem, jak se věci doopravdy mají – tedy aby se veřejnost dozvěděla o komunistech a systému panujícím v SSSR pravdu. Tak jako tak, předvolební agitace komunistů se na rozdíl od jejich politických soupeřů efektivněji vyznačovala ofenzívností a útočností.³¹⁴

310 ŠTAIGL, Jan: Bezpečnostná situácia v pohraničných oblastiach Oravy a Spiša v rokoch 1945–1947. In: *Vojenská história*, 2008, roč. XII., č. 2., s. 84–107; ANDRÁŠ, Matej: *Zo vzpomienok československého konzula v Katoviciach (1947–1950)*, s. 279–312.

311 ANDRÁŠ, Matej: Československo-poľské vzťahy v rokoch 1945–1948, s. 65.

312 SNA, fond Předsednictvo Slovenské národní rady (SNR), č. j. 926/Taj. 1. odd. 1946, sk. 269. Banderovci na východním Slovensku – opatření ze dne 30. března 1946.

313 K tématu voleb 1946 KOCIAN, Jirí a kol.: *České průšvihy aneb prohry, krize, skandály a aféry českých dějin let 1848–1989*, s. 173–179; VEBER, Václav. *Osudové únorové dny 1948*, s. 42–61; dále KMEŤ, Miroslav a MIČKO, Peter: *Prieniky tzv. banderovcov na územie...*, s. 144–147.

314 HANZLÍK, František a VONDRÁŠEK, Václav: *Armáda v zápase o politickou moc...*, s. 206.

Vzhledem k tomu, že v těchto volbách získali dominantní postavení (komunisté dostali v některých pohraničních regionech až 96 % hlasů, zatímco ve vnitrozemských regionech tak úspěšní nebyli)³¹⁵ v poválečném Československu komunisté (a to i sečtením rozdílných výsledků komunistů v českých zemích a na Slovensku) a čím dál silněji tak promlouvali do veškerých domácích politických a mocenských poměrů, je zřejmé, že na celkový výsledek těchto voleb neměla agitační činnost ukrajinských nacionalistů výraznější dopad. Je to patrné i na tom, že ve většině příhraničních okresů severovýchodního Slovenska (tedy právě tam, kde banderovci při svých pohybech nejvíce agitovali) získali komunisté o něco více hlasů, než byl průměr na celém Slovensku.³¹⁶ Výjimku ovšem tvořily některé slovenské obce na severovýchodním Slovensku, kde dominantně zvítězila Demokratická strana – zde ukrajínští nacionalisté dokázali některé občany od volby slovenských komunistů skutečně odradit, např. letákovou kampaní.

Na Slovensku dominantně vyhrála³¹⁷ volby Demokratická strana (celkově 61,43 %) a slovenští komunisté skončili s velkým odstupem (30,48 %) druzí (KSS – Komunistická strana Slovenska). Komunistická propaganda poté převzala tezi, že banderovci otevřeně pro Demokratickou stranu agitovali, což je prokazatelná lež.³¹⁸ Pro komunisty se po volbách stali banderovci ještě větší hrozbou a zdůrazňovaným nebezpečím – výtečným propagandistickým tahákem. Problematika ukrajinského nacionalismu a jeho projevy v poválečném Československu se velmi hodila také k diskreditaci ostatních politických stran Národní fronty.

Banderovské vpády byly politicky zneužívány komunistickou stranou³¹⁹ a státními orgány a společenskými organizacemi, které ovládala i skrze přímou eliminaci Demokratické strany, stavějící se ostře proti totalitizaci společnosti komunisty. Komunisté neustále poukazovali na smyšlenou podporu UPA a OUN od vedení, členů a přívrženců Demokratické strany – ať už formou zprostředkování zásob potravin či informacemi, nebo podceňováním

315 NOSKOVÁ, Helena: *Pohraničí a poválečné migrace v Československu pod tlakem politické moci*, s. 170.

316 Výsledky z pohledu KSS ve volbách 1946 ke srovnání viz <http://www.fronta.cz/dotaz/volby-1946-vitezstvi-ksc-a-odsun-nemcu> (citováno ke dni 4. 3. 2017)

317 SYRNÝ, Marek: *Slovenská demokracie '44-48: kapitoly z dejín Demokratickej strany na Slovensku v rokoch 1944–1948*, s. 218–259.

318 Tyto živé informace o údajném provázání banderovců a Demokratické strany prezentovaly i některé publikace dokonce až hluboko v 60. letech, kdy se celospolečenské klima znatelně měnilo a veřejnost se mnohdy oprávněně ptala, jak se některé události doopravdy udály bez ohledu na oficiální, povolený režimní výklad. KAUCKÝ, František a VANDŮREK, Ladislav: *Ve znamení trojzubce*. Praha, 1965, s. 39.

319 KMEŤ, Miroslav a MIČKO, Peter: *Priemysel tzv. banderovcov na území československého štátu v r. 1945–1948 v období nástupu totality*, s. 147.

banderovského nebezpečí a jejich „ideologickou“ podporou v demokratickém nekomunistickém tisku.³²⁰

Komunisté se také cíleně snažili zveličovat reálné nebezpečí, které banderovci na Slovensku představovali, upozorňovali na nedostatečnou početnost a slabou aktivitu a iniciativu československé armády a také místních orgánů státní moci (po volbách 1946 pod většinovým vlivem Demokratické strany) vůči aktivitám OUN a UPA na východním Slovensku. O nedostatečných bezpečnostních opatřeních (včetně kritiky poměrů ve finanční stráží) ve vztahu k UPA informuje v situační zprávě i Ministerstvo národní obrany v lednu 1946. Ve zprávě se objevuje nepodložená informace o vytvoření sítě buněk sympatizantů s UPA, které měly údajně šířit nenávisť vůči Židům a komunistům, a rovněž zcela nepravdivé tvrzení o kooperaci a mísení banderovců s vlasovci. Na obdobných příkladech můžeme vidět, jak účelově komunisté k celé situaci ve vztahu k pohybům UPA přistupovali – problematiku politizovali a dále zneužívali pro své mocenské účely.³²¹

V některých situačních přehledech SNB však zaznívá i to, že zejména samo místní obyvatelstvo na Slovensku považuje nasazené prostředky proti UPA za neadekvátní a zbytečné.³²²

Československá vláda nakonec této cílené komunistické strategii podlehl. V prvním závažném kroku se komunistickému ministrovi vnitra Václavu Noskovi podařilo prosadit řízení protibanderovských akcí i na Slovensku svým vlivným ministerstvem, a nikoli – jak tomu správně hierarchicky mělo být – slovenským Sborem pověřenců, řízeným nestraníkem Mikulášem Ferjenčíkem na postu Pověřence vnitra.³²³ Mikuláš Ferjenčík po svém pozdějším odchodu do exilu v USA sepsal vzpomínky, které se týkaly právě jeho role ve funkci Pověřence vnitra – přibližuje v nich i metody nátlakové a zstrašovací kampaně namířené proti Demokratické straně.³²⁴

320 SYRNÝ, Marek: „Banderovci“ a slovenská spoločnosť v rokoch 1945–1947. In: KOŽIAK, Rastislav a NAGY, Imrich (eds.): *Acta historica Neosoliensia*, sv. 8. Banská Bystrica, 2005, s. 160; ŠMIGEL, Michal: *V boji s banderovci na Slovensku (1945–1947)*, s. 226.

321 Národní archiv (dále jen NA), fond Klement Gottwald (1938–1953) 100/24, a. j. 843, k. 42. Situační zpráva o východním Slovensku ze dne 29. ledna 1946.

322 ABS, fond 307, inv. j. 307-40-1, s. 119. Situační přehled SNB útvaru 8188 Dolní Kubín – předložení ze dne 15. listopadu 1947.

323 NA, fond Klement Gottwald (1938–1953) 100/24, a. j. 1494, k. 144. Zápis ze zasedání 86. schůze československé vlády ze dne 20. května 1947.

324 HANZLÍK, František a KONEČNÝ, Karel: Opožděná svědectví generála Ferjenčíka. In: *Vojenská história*, 2004, roč. VIII., č. 1, s. 95–109. Ve vztahu ke zkoumané problematice (zejména tzv. „spiknutí na Slovensku“ na podzim 1947 a dalších politických aspektů období těsně před převzetím moci komunisty) jsou nejdůležitější přímo ocitované pasáže Ferjenčíkových vzpomínek, v tomto případě především část nazvaná: *Bol som Poverením vnútra*, s. 100–105.

Abychom dokázali přiblížit tehdejší situaci a doložit politické vlivy v jednotkách, které proti UPA zasahovaly, je důležité připomenout, jaká hesla jim byla vštěpována. Například dne 11. června 1946 shrnul velitel skupiny Ocel plukovník Jan Heřman na semináři osvětových důstojníků jejich úkoly následovně:

„1. Vychovávat k jednotě a bratrství mezi Čechy a Slováky. 2. Zvláště zaměřit morálně politickou výchovu v duchu bratrství a spojenectví slovanských národů pod vedením Sovětského svazu. 3. Stát nekompromisně za vládním programem, lidovou demokracií a socialismem. 4. Správně v duchu našich potřeb a spojenectví se Sovětským svazem vysvětlovat zahraniční politickou situaci. 5. Pěstovat kamarádství v jednotkách. 6. Vytvářet dobrý poměr k obyvatelstvu. 7. Zaměstnávat mužstvo (nikdy je nenechávat v nečinnosti). 8. Pečovat o vnější vzhled mužstva. 9. Mužstvu dát vše, co mu náleží. 10. Provádět kontrolu vydaných rozkazů velitelem. Veliteli hlásit kladné i záporné jevy v jednotkách.“³²⁵

Zejména zmínka o orientaci morálně politické výchovy československých vojáků na SSSR je více než výmluvná a přibližuje atmosféru doby, kdy byla do Československa postupně importována Stalinova odnož komunistické ideologie pod dohledem sovětské kurately. Bod číslo 4 je posléze již otevřeným přiznáním, že jakákoli zahraniční politická situace má být vysvětlována dle sovětského „mustru“. Toto stručné shrnutí ocitovaných úkolů pro osvětové důstojníky³²⁶ lze z dnešního pohledu zakončit konstatováním, že je škoda, že se ti, kteří měli v určitý moment rozhodující vliv na poválečné směřování Československa, neřídili také více vlastním rozumem, a ne jen z velké míry radami či spíše příkazy ze SSSR.

Stejně jako v roce 1945, i v roce 1946 byl díky svým organizačním schopnostem pověřen přípravami propagandistických akcí ze strany ukrajinských nacionalistů Vasyl Halasa alias Orlan. Přesun UPA, který měl dle původního plánu nejvíce ovlivnit československé volby 1946, byl naplánován na duben 1946. Jak se sám Orlan ve svých pamětech později vyjádřil:

„Naším cílem bylo tamějším obyvatelům ukázat podstatu rusko-bolševické politiky a její páté kolony v podobě českých a slovenských komunistů. Cílem bylo uskutečnit antibolševickou propagandu nejen na území, kde se pohybovaly naše oddíly, ale využít i slovenské obyvatelstvo a poštu na celém území Československa. Chtěli jsme demonstrovat před celým světem, že Ukrajina nepodlehla sovětským okupantům a pokračuje v boji za svoji státnost.“

325 ŘEPA, Tomáš: *Banderovci, ukrajinský nacionalismus v souvislostech...*, s. 60–61; FIALA, Jan: *Zpráva o akci B*, s. 99–100.

326 Další informace o úkolech a směrnicích osvětových důstojníků viz *ABS*, fond 307, inv. j. 307-3-1, s. 4–5. SNB útvar 9600 Praha, 73 poštovní schránka 4c, číslo jednotky 3560 taj. /47. Morálně-politická výchova a osvěta – směrnice ze dne 4. prosince 1947.